

Mats Liljeroos

Melartins två sista
symfonier som en auditiv
och tolkningsmässig
uppenbarelse

ARVIO

MUSIIKKI
4 | 2025

DOI: 10.51816/MUSIIKKI.179044

Mats Liljeroos är musikvetare och musikkritiker.

mats.liljeroos@kolumbus.fi

Erkki Melartin: Symphonies 5 & 6.
Åbo filharmoniska orkester, Ari Rasilainen.
 Georgsmarienhütte: CPO, 2025.
 cpo 555558-2

Liljeroos

Melartins två sista symfonier som en auditiv och tolkningsmässig uppenbarelse

Musikhistorien är, som bekant, en sträng domare. Ofta rättvis, i så mån att gallringen varit inte blott effektiv, men även adekvat. De verk som från och med medeltiden fram till i dag lever kvar i det kollektiva medvetandet, som återfinns på den gängse repertoaren och åtminstone i någon mån är bekanta för den musikälskande publiken, är självfallet endast toppen av ett gigantiskt isberg, men det finns för det mesta goda skäl till att just dessa verk levt vidare.

Musikhistorien kan emellertid även vara en nyckfull domare, som tar hänsyn till vissa aspekter men förbiser andra och vars domslut kan framstå som godtyckliga och illa motiverade. Musikhistoriens domslut är tursamt nog dock inte bindande och åtskilliga tonsättare som oförtjänt fallit i skymundan har fått uppleva en renässans decennier eller sekler efter sin död på samma sätt som många på sin tid hyllade figurer sedermera fallit i glömska.

Erkki Melartin (1875–1937) hör till den betydande skara inhemska och utländska tonsättare, som på senare tid plockats fram ur arkivgömmorna, dammats av och rönt åtminstone en liten del av den uppmärksamhet och erkänsla de alltid varit värda men av olika orsaker inte beskärts.

I och för sig har Melartin aldrig varit helt bortglömd. Vissa av hans sånger, pianostycken och smärre verk i olika genrer har i någon mån alltid varit närvarande – festmarschen ur *Törnrosa* torde exempelvis vara bekant för de flesta – medan de centrala orkesterverken dessvärre har lyst med sin frånvaro på den gängse inhemska repertoaren och i mångt och mycket fortfarande gör det.

Svårtolkade originalmanuskript

En starkt bidragande orsak till missförhållandet har varit omständigheten att lejonparten av Melartins orkesterverk aldrig publicerats. I sig förbryllande, med tanke på att Melartin var en av sin tids centrala finländska musikprofiler – förutom tonsättare även dirigent samt inflytelserik pedagog och rektor för Sibelius-Akademien – vars kompositionskonserter var nästintill lika uppmärksammade tilldragelser som de sibelianska motsvarigheterna.

Vad den pågående Melartinrenässansen anbelangar har Finlands Melartinsällskap spelat en helt avgörande roll. Inte bara genom att i största allmänhet slå på trumman för Melartins musik, utan även i synnerhet genom ett omfattande editeringsarbete, som syftat till att bringa klarhet och reda i Melartins inte sällan otydliga och svårtolkade originalmanuskript. Ett långsiktigt arbete, som resulterat i att samtliga symfonier samt åtskilliga orkester- och övriga verk nu finns tillgängliga i renskriven och publicerad form.

Ribban ligger i dagsläget med andra ord betydligt lägre för orkestrar i vårt land, och förhoppningsvis så småningom även utomlands, att framföra Melartins orkestermusik. Något, som i sin tur även möjliggjort ett första skivförevigande av två av de korrekta och kompletta originalpartituren.

Den befintliga helhetsinspelningen av symfonierna (Leonid Grin och Tammerforsfilharmonikerna på Ondine från tidigt 90-tal) lämnade en hel del övrigt kvar att önska, såväl visavi ljudkvaliteten som musicerandet och tolkningarna i sig, och till råga på allt drogs helhetsbetyget ned åtskilligt på grund av ett an-

tal musikaliskt omotiverade förkortningar, framförallt i symfonierna 1–4.

Trotjänaren Rasilainen

Det fanns med andra ord en beställning på en ny komplett inspelning av symfonierna. Själv hoppades jag länge på John Storgårds och hans BBC Philharmonic på Chandos och även Klaus Mäkelä visade ännu för några år sedan intresse för att skivinspela Melartin. Den förstnämnda förhoppningen materialiserade av olika orsaker dock aldrig, medan Mäkelä av allt att döma tappade intresset i takt med att hans internationella karriär accelererade i raketfart.

Men tack och lov har vi trotjänare som Ari Rasilainen, något av en specialist på repertoaren bortom de flitigast upptrampade allfarvägarna och en alltför sällan sedd gäst framför våra inhemska orkestrar. Han har dock en fin karriär bakom sig i såväl Norge som, under de senaste decennierna, Tyskland, där han för det repertoarmässigt fördomsfria och konstnärligt ambitiösa skivbolaget CPO spelat in symfonier och övriga orkesterverk av bland andra Kurt Atterberg och Aulis Sallinen.

Nu har han då tagit sig an Melartin och det är sannerligen inte en dag för tidigt. Symfonierna 5 och 6 har, liksom den tidigare i år på CPO utkomna fina Rautavaaraskivan, spelats in i Åbo. I det här fallet i samband med konsertframföranden av symfonierna med Åbofilharmonin i mars och oktober 2022, och det är onekligen något av en uppenbarelse att äntligen få höra den här musiken i högklassigt ljud och, beträffande femman, oförkortad originalversion.

Liljeroos

Melartins två sista symfonier som en auditiv och tolkningsmässig uppenbarelse

Fuga och koral

Att man valde att inleda projektet med de två sista symfonierna fungerar dessutom utomordentligt väl. De två första symfonierna (1902 respektive 1904–1905) är gediget hopkomna, men i övrigt relativt personligt hållna i den rådande, germanskt emanerande nationalromantiska stilen. Melartin hade ännu inte till fullo funnit sin egen röst, men efter den andra symfonin fick han in en ny teknisk och uttrycksmässig växel, vilket i kombination med en nyfunnen stilistisk integritet resulterade i hans första orkestrala mästerverk, den tredje symfonin (1906–1907).

Nu inleddes en intensiv skaparperiod när många av hans viktigaste verk i det större formatet såg dagens ljus – däribland symfonierna 4 (1912) och 5, operan *Aino*, violinkonserten, tonsdikterna *Traumgesicht* och *Marjatta*, lyrisk svit nr 3 samt fjärde stråkkvartetten – varefter kompositionstakten successivt mattades av på grund av en ökad mängd organisatoriska och pedagogiska uppdrag.

Femte symfonin i a-moll (1915), som ofta brukar betraktas som Melartins starkaste verk i genren, är försedd med undertiteln "Sinfonia Brevis". Några kortfattade eller knapphändiga kvaliteter uppvisar verket, med en duration kring 33 minuter, dock inte och attributet brevis torde i första hand syfta på den koncisa dramaturgin. Femman är Melartins formmässigt mest behärskad och målmedvetet genomförda symfoni, där två kontrasterande och för Melartin så typiska element, fugan och koralen, korsbefruktar varandra.

Den tematiska processen, som på karakteristiskt melartinskt vis sträcker sig symfonin igenom, är här ovanligt konsekvent genomförd och det inledande mottotemat agerar, jämte vissa övriga av symfonins centrala motiv, drivande kraft i finalens hisnande kvadruppelfuga. Melartin, eklektikern par excellence, tar sin vana trogen intryck från olika håll och filtrerar allt genom sina egna linser med en estetiskt föredömligt bred, om än inte alltför spretig, och överraskande personligt hållen stilpalett som följd.

Elegisk grundton

Femte symfonin genomsyras av en lätt elegisk grundton, vilket präglar inte minst den undersköna Andantesatsen. En av Melartins mest inspirerade lyriska kreationer med en nostalgiskt färgad melodik som spontant för tanken till Delius och med kontrasterande öronkittlande arabesker i blåsare och celesta. Den tredje satsen är ett folktonsfärgat intermezzo med en triodel som smakar hommage à Tjajkovskij, medan den kontrapunktiskt laddade finalen ställvis på ett närmast förbluffande sätt förebådar Hindemith ett par decennier senare.

I den ambitiöst koncipierade sjätte symfonin (1924), den enda av symfonierna som inte fått en tonartsbeteckning, ger Melartin åter prov på att tidens modernare strömningar inte gått obemärkt förbi. Den i hans symfonier dittills förhärskande, sensoromantiskt förankrade grundtonen får i första satsen ge vika för ett kärvare, mer dissonant tonspråk med ett inledande mahlerskt

mottotema mot suggestiva stråkkuster samt ett efterföljande, expressivt avfattat huvudparti.

Andra satsen kombinerar stundtals rätt från kromatik med heltonsskalor, medan den scherzerande tredje satsen i sin exotiserande pentatonik känns aningen lösryckt i sammanhanget. Finalen syntetiserar på ett i sig fascinerande sätt expressiva element med en generös melodik, men det känns ändå som om Melartin inte helt och hållet kunnat bestämma sig för vilken stilistisk huvudfåra det musikaliska flödet sist och slutligen bör ta.

Liljeroos

Melartins två sista symfonier som en auditiv och tolkningsmässig uppenbarelse

Problematiska strykningar

Den tidigare nämnda Ondineinspelningen är, som sagt, problematisk ur såväl ett rent soundmässigt perspektiv – ljudbilden är diffus och en mängd instrumentationstekniska detaljer och klangliga finesser går förlorade – som vad den konstnärliga kvaliteten beträffar. Tammerforsfilharmonikerna var på 90-talet inte i närheten av dagens nivå och då Leonid Grin inte hade någon som helst relation till repertoaren i fråga ger tolkningarna överlag ett föga engagerat, smått tjänstemannamässigt intryck.

Den stora stötestenen är dock de frekvent förekommande strykningarna, som drabbat främst de fyra första symfonierna. En del av dem baserar sig uppenbarligen på en från tidigare framföranden etablerad kutym – eventuellt rentav emanerande från av Melartin själv dirigerade framföranden – medan andra är mer svårförståeliga och i musikaliskt hänseende svårmotiverade.

Nu har vi då lyckligtvis tillgång till redigerade publikationer av originalpartituren, vilka självfallet nyttjats på den här inspelningen. Strykningarna i femte symfonin var i och för sig relativt modesta på Ondineinspelningen – 11 takter i första satsen och 17 takter i finalen, inalles ca 40 sekunder – men desto viktigare är det att nu få höra verket i den form som tonsättaren tänkt sig. Sjätte symfonin är åter den enda av Melartins symfonier som, genom hans danska vänners försorg, publicerades under hans livstid och här lyser strykningarna med sin frånvaro även på den tidigare inspelningen.

Adekvat auditiv kontext

Vad Rasilainen i praktiken nu gjort med symfonierna 5 och 6 är att han helt enkelt lättat på förlåten och för första gången lå-

ter oss höra dem i en adekvat auditiv och tolkningsmässig kontext. CPO-ljudet är utmärkt, om än inte i demonstrationsklassen – Åbo konserthus är aningen efterklangsfattigt och jag saknar en viss rymd kring klangkroppen – och samtliga stämmor och klangliga texturer framträder med all önskvärd tydlighet.

Vad tolkningen i övrigt anbelangar är det allra först skäl att notera att Åbofilharmonikerna, liksom flertalet inhemska orkestrar, under det senaste dryga decenniet genomgått en mer eller mindre genomgripande generationsväxling, vilket resulterat i en klart märkbar höjning av den speltekniska och uttrycksmässiga nivån.

Åbofilharmonikerna låter med andra ord bättre än någonsin tidigare. Ett faktum, som genomsyrar klangbilden på alla nivåer, från enskilda solopartier till de olika instrumentgruppernas insatser samt, i förlängningen, det sammantagna kollektivet i tuttipassagerna. Stråkarna klingar fullödigt och träblåsarna med behövlig pregnans, blecket ljuder kärnfullt och, vid behov, med mjuk rondör. Balansen instrumentgrupperna emellan verkar i det närmaste optimalt kalibrerad av dirigenten och, får man förmoda, inspelnings teknikern och producenten.

Naturlig känsla för estetiken

Även den emotionella temperaturen ger intrycket av att vara optimalt anpassad enligt de för handen liggande behoven och den volymmässiga bågen spänner från rasande fortissimon till andlöst vibrerande pianissimon. Beträffande durationerna är skillnaderna mellan Grin och Rasilainen rätt obetydliga, även om den sistnämnda i allmänhet tenderar vara aningen snabbare. Något som inte sällan kan vara en fördel – även om sjätte symfonins Andante onekligen hade vunnit på en lugnare andning – samtidigt som Rasilainens bredare tempo i början av femmans final ger den behövliga extra tyngden åt mottotemat.

Rasilainen tycks, och det är det viktigaste av allt, överhuvudtaget besitta just den intuitiva känsla för den aktuella estetiken som Grin saknade och det musikaliska flödet förefaller naturligt och spontant framspringande. Akseli Gallen-Kallelas *Insjölandskap* känns som en stämningsmässigt passande konvolutillustration och som informationsmässig guldkant på det hela harvi Tuire Ranta-Meyers och Jani Kyllönens vederhäftiga verkrepresentationer i texthäftet.

Frågan på allas läppar är nu förstås om projektet kommer att fortskrida. Kommer Ari Rasilainen att spela in även de övriga Melartinsymfonierna och i så fall när? Att så skulle ske var, enligt uppgift, åtminstone den ursprungliga planen och det är bara att hoppas att den håller streck. Melartin är en fascinerande och på många plan unik röst i såväl ett inhemskt och nordiskt som vidare perspektiv och det finns en klar beställning, nationellt och internationellt, på en första trovärdig komplett skivinspelning av symfonierna.

Liljeroos

Melartins två sista symfonier som en auditiv och tolkningsmässig uppenbarelse